



SHAXSDA INFANTILIZM NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Ortiqova Xafiza Mamadiyorovna
Alfraganus universiteti magistranti.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada o'smirlarda infantilizmning psixologik determinantlarini baholash xususiyatlari asoslab beriladi, o'quvchilarda morfologik, fiziologik va ruhiy holatlarni saqlanib qolish omillari ko'rib chiqiladi. Maxsus metodikalar natijalari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan xulosa va takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: Infantilizm, infantilizmni namoyon bo'lish determenantlari, o'smirlik davri, "Infantilizmni aniqlash" so'rovnomasi (A.A.Seregina), Xaraktereologik so'rovnomasi (G.Shmishchik, K.Leongard), shaxsiy aksentuatsiyalar.

KIRISH

Bugungi kunda infantilizm hodisasi zamonaviy yoshlarning o'ziga xos xususiyati sifatida namoyon bo'lmoqda. Mutaxassislar bu hodisaning mohiyatini tanlovdan qochish va qaror qabul qilish mas'uliyatini boshqa odamning yelkasiga yuklashda ko'rishadi. "Abadiy bola"ning ijtimoiy roli shaxsni o'z harakatlari uchun javobgarlikdan ozod bo'lishiga imkon beradi (A.G.Asmolov). Mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda ko'plab ishlar infantilizmni o'rganishga bag'ishlangan. "Infantilizm" tushunchasining ta'rifi, "infantilizm" turlarining tasnifi va uning paydo bo'lishi va rivojlanishining sabablari xorijiy olimlardan Z.Freyd, E.Lasegue, G.Anton, P.Lorren, E.Kraepelin, R.Korbo, G.Shtutte va boshqalar tadqiqotlarida keng yoritilgan.[1]

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim mazmunini takomillashtirish, umumiy o'quvchilarni har tomonlama barkamol avlod qilib tarbiyalashning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. Jumladan, Ta'lim sohasida yoshlarning zamonaviy kasb-hunar egallashi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish ustuvor vazifa deb belgilangan. Natijada, innovatsion yondashuv asosida o'quvchilarning kasblarga bo'lgan qiziqishlari va kasb tanlashga yo'naltirishning psixologik imkoniyatlari yanada ortib bormoqda.

MATERIALLAR VA USULLAR

O'quvchilarda infantilizmni namoyon bo'lish determenantlarini tahlil qilish psixologik-pedagogik shart-sharoitlar, o'quv-pedagogik jarayon doirasida shaxsni amalga oshirishning o'ziga xos buzg'unchi shakli sifatida, maxsus dastur va usullardan foydalanish bilan bog'liq.

Shaxsda infantilizm namoyon bo'lishining psixologik determenantlari muammosi Umumiy o'rta va oliy ta'lim tizimida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish, masalalari bilan E.G`oziyev⁴⁴, B.R.Qodirov⁴⁵, G.Fuzailova⁴⁶, S.X.Jalilova, N.A.Gayibova⁴⁷,

⁴⁴ Фозиев Э.Ф., Мамедов К.К. Касб психологияси: Дарслик. Тошкент – 2003 у.

⁴⁵ Қодиров Б.Р., Қодиров К.Р. "Касбий ташхис методикалари" Тошкент-2000 й



B.M.Umarov F.I.Haydarov, N.I.Xalilova⁴⁸, A.I.Rasulov⁴⁹ shaxs psixologiyasini o'rganishga doir ilmiy izlanishlarida shaxsning infantilligini ifoda etuvchi tushunchalar, psixologik fenomenlariga doir tadqiqotlarni olib borishgan.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodikaning tavsifi: kuzatish, A.A.Sereginaning "Infantilizmni aniqlash", G.Shmishchek, K.Leongardning xarakterologik so'rovnomasi.

A.Seregina yosh bolalarda infantilizm namoyon bo'lish xususiyatlarini o'rganadi.[2] Muallif o'zining ilmiy maqolasida yoshlarning asosiy yomon xulq-atvori, eng avvalo, infantilizm ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, muallif, ijtimoiy-infantilizmda hayotiy faoliyatning ma'lum bir modelini va kasbiy muhitga tabiiy ravishda moslashtirilgan salbiy shaklini tasniflaydi:

- akademik va ijtimoiy ko'nikmalarda, ta'lim motivatsiyasining yetishmasligi, o'z faoliyatiga befarq va shubhali munosabat;

- maktabda olgan bilimlarini amalda qo'llashni istamaslik va uni ishning mumkin emasligi sifatida yashirish, bu o'quv jarayonida olingan qoniqarsiz natijalar yoki biron bir ishni bajarishdan butunlay voz kechish bilan tasdiqlanadi;

- niyatlar va qadriyatlar tizimida kasbiy rivojlanish va faoliyat bilan bog'liq elementlarning yo'qligi;

- inqirozli vaziyatdan chiqish yo'lini topish uchun ijodkorlik va qat'iyatning yetishmasligi;

- ota-onaning kasbiga salbiy munosabatda bo'lgan o'qituvchi yoki oila a'zolari tomonidan ko'rsatilgan yordam va yordamdan butunlay voz kechish.

O'smirlardagi shaxsiy aksentuatsiyalar namoyishkorlik orqali namoyon bo'lishini o'rganish maqsadida K.Leongardning xarakterologik so'rovnomasida shaxs aksentuatsiyalarini aniqlashga mo'ljallangan.[3] So'rovnomaning nazariy asosi, shaxsga xos xususiyatlar asosiy va qo'shimcha xususiyatlarga taqsimlanishi mumkin deb hisoblaydigan K.Leongardning «shaxslar aksentuatsiyalari» tamoyili hisoblanadi. Xarakterning asosiy xususiyatlari yaqqol namoyon bo'lishi bilan xarakter aksentuatsiyasiga aylanadi. So'rovnoma Leongard tomonidan tasniflangan 10 ta aksentuatsiyalashgan shaxs turlariga muqobil ravishda 10 shkalani o'z ichiga olib, har biriga «ha» yoki «yo'q» deb javob berish talab etiladigan 88 savoldan iborat. Ko'paytirish natijasida olingan maksimal son – 24. Ayrim manbalarga ko'ra, 12 balldan yuqori natija aksentuatsiya belgisi hisoblanadi. Boshqalar esa savolnomaning amaliy qo'llanishi natijalariga tayanib, 15 dan 19 gacha bo'lgan ballar faqat u yoki bu aksentuatsiyaga moyillikni bildiradi, degan fikrdalar. Faqat 19 ball chegarasidan yuqorilagandagina xarakter xususiyati aksentuatsiyalashgan sanaladi.Leongard

⁴⁶ Фузаилова Г. С. Jamiyat-talabani shaxsini shakllantirishdagi asosiy omil va uning hayot tarzi modellari //инновации в педагогике и психологии. – 2020. – №. SI-2№ 6.

⁴⁷ Jalilova S. X., G'ayibova N. A. Umumiy psixodiagnostika //Toshkent–2018. – С. 82-84.

⁴⁸ Жалилова С. Х., Хайдаров Ф.И., Халилова Н.И. Психология: Ўқув қўлланма. Низомий номидаги ТДПУ, 2010 й.

⁴⁹ Rasulov, A.I. "Psixologiya ta'lim yo'nalishi talabalarida shaxs so'rovnomalarini tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantirish" Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 1, no. Special Issue 3, 2021, pp. 349-354.



tomonidan aniqlangan aktsentuatsiyalashgan shaxslarning 10 tipi ikki guruhga ajratilgan: xarakter aktsentuatsiyalari (namoyishkor, pedantik (rasmiyatchi), qoloq, qo'zg'oluvchan) va temperament aktsentuatsiyalari (gipertim, distim, xavotirli-qo'rqqoq, tsiklotimik, affektiv, emotiv (hissiyotli)).

NATIJALAR

Tadqiqot Toshkent shahri 240-maktabning 7,8-sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazildi. Tadqiqotda jami 102 nafar o'smir ishtirok etdi. O'smirlardagi shaxsiy aksentuatsiyalar qaysi usulda namoyon bo'lishini o'rganish maqsadida K.Leongardning xarakterologik so'rovnomasi hamda Sereginaning "Infantilizmni aniqlash" so'rovnomasi o'tkazildi.

Leongard va Shmishek so'rovnomasi ballarini uchga bo'lib olib hisobladik. 0-18 ballgacha – mustaqil, hech kim xafa qila olmaydi, 19-36 ballgacha – past infantil, xafa bo'ladi, ammo o'zini tez o'nglab oladi, 37-55 ballgacha – infantil, ko'ngilchan, juda tez xafa bo'ladi. Bunda 7-sinflarda quyidagi natijalar kuzatildi: jami 48ta o'quvchilardan 11tasi mustaqil, ya'ni infantil xususiyatlari yo'q ekan, 30tasi past infantil, o'rta ko'rsatkichni ko'rsatdi va 7tasi infantil bo'lib chiqdi so'rovnoma natijasiga ko'ra. 8-sinflardan jami 41ta o'quvchi qatnashdi. Ulardan 8tasi mustaqil, 30tasi o'rta ko'rsatkichni ko'rsatdi va 3tasi infantil chiqdi. So'rovnoma maktab o'quvchilarining 13,5%i infantillik xususiyatlari borligini ko'rsatdi. Natijaga qarab aytishimiz mumkinki, obyektlarimizning yoshlari oshgani sari infantillik xususiyati bor o'quvchilar soni kamaydi.

Sereginaning "Infantilizmni aniqlash" so'rovnomasi natijalarini ko'rib chiqamiz. Natijalar quyidagi ball shkalasida hisoblandi: 0-46 ballgacha - mustaqil, aniq maqsadi rejasi bilan bor, 47-92 ballgacha – past infantil, maqsadi bor, ammo hali rejalanmagan, 93-138 – infantil, maqsadini hali o'ylab ham ko'rmagan. 7-sinflardan jami 48 nafar o'quvchi ishtirok etgan bo'lsa, ulardan 20tasi mustaqil, aniq rejali maqsadi bor, 26tasi – past infantil, maqsadi bor faqat hali rejasiz chiqdi va 2tasigina infantile, hali maqsadini o'ylab ham ko'rmagan bo'lib chiqdi. 8-sinflardan jami 40ta o'quvchi ishtirok etdi. Ulardan 15tasi – rejali maqsadli, 25tasi past infantile, maqsadi bor faqat rejalanmagan bo'lib chiqishdi va infantile ko'rsatkichi kuzatilmadi. Ushbu so'zovnomaga ko'ra umumiy natijamiz, ya'ni infantillik xususiyati bor o'quvchilar jami o'quvchilar sonining bor yo'g'i 2,3%ni tashkil etdi.

MUHOKAMA

Psixologiya fanidan ma'lumki o'smirlik davri eng o'g'ir davr hisoblanadi, bu davrda qiz va o'g'il bolalarda o'zlari xohlamagan tarzda fe'l atvorlarida keskin burilishlar kuzatiladi. 10 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan o'smirning yosh psixologik xususiyatlari namoyishkorlik xususiyati xarakterida aks etadi. O'smirlik davri ko'pincha miyaning rivojlanishi va hissiy o'zgarishlar tufayli infantil xatti-harakatlar bilan birga keladi. Psixologiya buni o'sib-ulg'ayish jarayonining odatiy qismi sifatida tushuntiradi, bu yerda yoshlar o'z shaxsiyatini topishga, mustaqillik va ota-onaga qaramlilik o'rtasidagi muvozanatga duch kelishadi.



Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, infantillik xususiyatlarining o'smir yoshlarda bo'lishi tabiiy kechadigan jarayon. Bunga qaramasdan so'rovnoma natijalaridan infantillik kam kuzatilayotganini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni hozirgi kunda yoshlar erta ulg'ayib mustaqillik sari ildamlashmoqda.

O'smirlik davri 10-11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo'lgan davrni tashkil etadigan bo'lsa, hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan bir muncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda.

O'smirlarning ehtiyojlari va imkoniyatlarining o'zaro mos kelmasligi o'smirlar bilan ota-onalar, o'qituvchilari va boshqa murabbiylari o'rtasida qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

O'smirlar bilan ishlaydigan o'qituvchilar va ota-onalar uchun bir nechta yakuniy tavsiyalar:

1. Ochiq va ishonchli muhitni saqlang: o'smirlar bilan ishonchli munosabatlarni o'rnatish ularga o'z muammolari va masalalari haqida muloqot qilishda o'zlarini qulay his qilishlariga imkon beradi.

2. Empatik bo'ling, ularni tushunishga harakat qiling tushunarli: o'smirlar turli xil his-tuyg'ular va qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Tushunish va empatiyani ko'rsating, ularga his-tuyg'ularini tushunishga va muammolarni yengish o'tishga yordam bering.

3. Mustaqillik va o'z-o'zini rivojlantirishga jalb qiling: o'smirlarga kuchli tomonlarini rivojlantirishga yordam bering, ularning mustaqilligini oshirishga va ularga maqsadlar qo'yish va ularga erishishga yordam bering.

4. Muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgating: o'smirlarga vaziyatlarni tahlil qilish, qarorlar qabul qilish va nizolarni konstruktiv tarzda hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam bering.

5. Tinglash va qo'llab-quvvatlashga tayyor bo'ling: suhbatlar va maslahatlashuvlar uchun ochiq bo'ling. O'smirlar hayotining turli sohalarida sizning yordamingizga muhtoj bo'lishi mumkin.

Sizning yordamingiz va qo'llovingiz bilan o'spirinlar ushbu muhim rivojlanish davridan muvaffaqiyatli o'tib, ishonchli va mustaqil insonlar bo'lib yetishishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

[1] Актуальные вопросы педагогической науки и образования [Электронный ресурс]: сб. науч. тр. / под ред. д. п. н., доц. О.А. Мосиной /- Электрон. текст. дан. /- Краснодар: Изд-во ФГБОУ ВО «КубГУ», 2021. – 248 с., Режим доступа: свободный. – Текст: электронный.



[2] Опросник «Уровень инфантилизма» (А.А. Серегина) (xn--c1abdmpkibfqehdkeh3a.xn--p1ai)

[3] Опросник Шмишека - Психологос (psychologos.ru)

[4] <https://interscience.uz/index.php/home/article/view/2339/1782> - A PRACTICAL STUDY OF THE CHARACTERISTICS OF DEMONSTRATIVENESS, ENTHUSIASM AND AGGRESSIVENESS IN THE BEHAVIOR OF ADOLESCENTS Usmanov Rahimjon Rakhmonovich Teacher of the External Department of FarDU

[5] <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/4021/2690> - O'SMIRLAR PSIXOLOGIIYASI VA O'SMIR XULQ-ATVORINING O'ZIGA HOSLIGI Qodirova Malikaxon Qaxramonovna